

THE ROMANIAN ORTHODOX CHURCH'S TREASURE IN MOSCOW

Claudiu Cotan

Assoc. Prof., PhD, "Ovidius" University of Constanța

Abstract: In August 1916, the Romanians joined the war under the diplomatic pressure of the Entente, fully confident that the military actions planned in the Balkans and Dobrugea will provide the Romanian army the advantage of a fast offensive in Transylvania, the province that the Romanian Government wanted to join to the country after the conflicts ended. The military and political plans failed and the Romanians suffered defeats on the front of Transylvania and Dobrugea. Afraid of the enemy's occupation, the Great Headquarters charged the director of the Museum of Art of Bucharest, Alexandru Tzingara Samurcas, to make the inventory of the precious church objects of the monasteries and churches of Romania to be saved from the hostilities of the war. Alexandru Tzingara Samurcas gathered the most important church objects of the monasteries of Moldova not to be devastated by the Russian soldiers. Samurcas started inventorying the church objects of the monasteries and churches of Muntenia, which were transported in chests to Iasi, to the seat of the Metropolitanate of Moldova and Suceava. The seven chests of precious church objects, expensive fabrics, icons lamps, crosses and silver and gold vessels were sent to Russia, together with the Treasure of the National Bank of Romania consisting of 93 tons of gold, as well as the queen's jewels and precious private treasures. Unfortunately, the communist authorities installed at Moscow confiscated Romania's Treasure and, in the course of time refused to talk about it. Today, only the diplomatic negotiations may give Romania the hope that this Treasure will ever come back to Bucharest.

Keywords: treasure, church objects, monastery, churches, war, abbot, metropolitan

Guvernul României a fost cuprins de teamă în toamna anului 1916, când Armata română, contrar așteptărilor, a suferit înfrângeri în Transilvania și Dobrogea. Reușitele militare din luna august au fost repede înlocuite cu retragerea din fața ofensivei militare declanșată de Puterile Centrale. Zdrobită de puternica ofensivă germană și austro-ungară, dar și de victoriile bulgarilor din Dobrogea, Armata și autoritățile românești în frunte cu regele Ferdinand s-au retras la Iași. O mare parte din țara noastră a intrat sub ocupația dușmană. Pentru ca Tazaurul României să nu ajungă în mâna armatei dușmane s-a hotărât ca acesta să fie transportat la Iași și apoi expediat în Rusia, la Moscova.

Premierul I. I. C. Brătianu a fost sfătuit de unii bancheri să nu accepte transportul, dar în cele din urmă Tezaurul Băncii Naționale a României a luat drumul străinătății. Valoarea tezaurului în aur a fost de 314.580.456,84 de lei, conform declarațiilor Băncii Naționale a României. În același timp cu Tezaurul Băncii Naționale au fost depuse, spre expediere, în două casete și bijuteriile reginei Maria, menționându-se în protocolul de preluare valoarea declarată de 7.000.000 de lei aur. Casetele purtau sigiliile Băncii Naționale și toate vagoanele au fost închise cu lacăte și sigilate cu câte două sigilii, unul al guvernului imperial rus, iar celălalt al Băncii Naționale a României. După încărcarea tezaurului a fost încheiat un protocol în trei exemplare originale: unul pentru reprezentantul rus, altul pentru ministrul român de finanțe, iar cel de al treilea pentru delegații Băncii. La 21 decembrie 1916, tezaurul a ajuns la Moscova, unde a fost

întocmit un protocol provizoriu de recepție a casetelor ce au fost depozitate în Palatul Kremlin, într-un spațiu al Băncii de Stat din Moscova. La 9 ianuarie delegații români și cei ruși au început operațiunea de inventariere ce s-a încheiat la 4 februarie 1917. După inventariere s-a constatat că Tezaurul Băncii Naționale a României era închis în 1738 de casete, la care se adăugau și cele două casete cu bijuteriile reginei. La 16 februarie 1917 s-a încheiat un protocol definitiv¹.

În iulie 1917 a fost trimis la Moscova cel de-al doilea transport al Băncii Naționale a României, ce conținea 188 de casete în valoare de 1.594.336.721,09 lei. De această dată s-au semnat două protocoale, unul de către Stanislav Poklensky Koziell, ministrul rus, N. Titulescu, ministrul de finanțe român și delegații Băncii Naționale, iar cel de-al doilea a fost semnat de către Stanislav Poklensky Koziell, N. Titulescu, C. Ionescu, directorul Casei de Depuneri, G. Zaharia, casier general și N. Lupu, membru al Consiliului de Administrație al Casei de Depuneri. Fiecare protocol a fost semnat în trei exemplare originale. Dacă pentru primul transport există justificarea necunoașterii situației politice de la Moscova, aprobarea celui de-al doilea transport a fost una dintre cele mai mari erori săvârșite de politicienii români în timpul Primului Război Mondial.

Gândul că va fi un război de durată a determinat Consiliul de Miniștri să ia unele hotărâri legate de inventarierea materiilor prime, între care și metalele ce se găseau în mănăstiri sau în biserici. În diferite arhive bisericesti se mai păstrează rapoarte întocmite de protoierei care îl înștiințau pe mitropolitul primat Conon Arămescu Donici de situațiile existente în mănăstiri și parohii, care în procese-verbale precizaseră ce obiecte de metal aveau în proprietate. De multe ori mănăstirile cereau ca obiectele din aramă să nu le fie confiscate de autorități, fiindu-le necesare activităților pe care acestea le desfășurau pentru propria existență². Stareții și starețele mănăstirilor au înaintat Mitropoliei de la București rapoarte cu privire la obiectele de aramă pe care acestea le aveau³. În timpul ocupației germane, Mitropolia de la București a cerut ca fiecare mănăstire și biserică să întocmească procese-verbale cu bunurile și obiectele bisericesti de valoare pe care le aveau. În aceste documente au fost trecute inventarele cu icoanele, vasele liturgice, candelabrele, candelarele, sfeșnicele și veșmintele de valoare. Cu ajutorul acestor inventare cunoaștem astăzi ce obiecte bisericesti dețineau locașurile ortodoxe în timpul războiului.

Amenințarea ocupației dușmane a determinat Marele Cartier General al Armatei române să treacă la salvarea obiectelor bisericesti valoroase prin vechimea lor sau a celor confecționate din metale prețioase, pe care să le transporte apoi într-un loc sigur. Situația din Moldova și teama de soldații ruși influențați de propaganda bolșevică au făcut ca această acțiune să înceapă în mănăstirile moldovenești. În urma hotărârii Marelui Cartier General, delegatul Alexandru Tzigara Samurcaș a început inventarierea și transportul în siguranță a obiectelor de artă ce se găseau în bisericile și mănăstirile ortodoxe. Samurcaș nota despre misiunea sa: „La 10/23 oct. ziua de naștere a reginei Maria, fiind la dejun la familia regală, suveranul, îngrijorat de cotropirea tot mai insistentă a trupelor rusești, temându-se ca ei, cunoscând valoarea odoarelor noastre bisericesti să nu și le însușească, mă întrebă dacă aș consimți să le salvez, începând cu locașurile din Moldova, cele mai expuse unei eventuale cotropiri moscovite. Primind misiunea, a doua zi chiar, principele

¹ Viorica Moisuc, *România și politica externă rusească. Un secol din istoria Tezaurului românesc „păstrat” la Moscova (Studiu și Documente)*, Edit. Demiurg, Iași, 2013, p. 94; Vezi Mihai Gr. Romașcanu, *Tezaurul român de la Moscova*, Edit. Globus, București, 1934; Vezi Viorica Moisuc, Ion Calafeteanu, C-tin Botoran, *Tezaurul României la Moscova. Documente (1916-1917)*, Edit. Globus, București, 1993.

² Arhiva Națională Istorică Centrală, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (ANIC, MCIP), fond Direcția Contabilității, Dosar nr. 223/1916, f. 18.

³ ANIC, MCIP, fond Direcția Contabilității, Dosar nr. 223/1916 (doc. 12 mai 1916), f. 33.

Carol conducându-mă la Casa Școalelor, unde era sediul comandamentului cercetașilor, pe care îi conducea, îmi înmână „ordinul permanent nr. 30 al Șefului Stat Major General (sect. I Biroul operații) semnat de generalul Iliescu, prin care mă însărcina, din Înalt Ordin, „a inventaria și transporta tezaurile mănăstirilor din țară liberându-mi-se într-acest scop permisiile de liberă circulație și, înlesnirea mijloacelor pentru executarea însărcinării”. A doua zi m-am prezentat generalului Prezan, comandantul Armatei de Nord, la Bacău, primind permisiile de circulație în limba română și rusă, precum și un soldat vorbind limba năvălitorilor, spre a nu fi expus să mi se rechiziționeze automobilul, pus la dispoziție de minister. Din referatul prezentat la 8/21 nov., șefului M. S. M. G. de la care emana însărcinarea, precum și din celelalte procese-verbale încheiate la mănăstirile cercetate, dosarul cuprinzând 35 file ale actelor originale a fost înaintat și Ministerului cultelor prin adresa Muzeului nr. 4, 6 nov. 1916, dar n-a fost înregistrat, după repetata mea insistență, decât în 22 martie 1917 sub nr. 45853”⁴. Arhiepiscopul catolic Raymund Netzhammer amintește și el despre acest moment: „Cartierul General Român l-a mai însărcinat pe domnul profesor cu încă o chestiune extreme de important. Trebuia să colecteze comorile bisericilor și mănăstirilor românești din Muntenia și din Moldova pentru a fi puse în siguranță. Cum însă punctele de vedere ale ministrului cultelor și ale mitropolitului Moldovei nu corespundeau cu acelea ale prietenului meu și cu ale celor care îi dăduseră această însărcinare, s-au ivit o serie de dificultăți și chiar scene”⁵. Prelatul catolic pomenește în memoriile sale de greutățile pe care Samurcaș le-a întâmpinat în timpul misiunii sale, mai cu seamă la Mănăstirea Neamț unde starețul a refuzat să cedeze obiectele bisericesti pe care le deținea⁶. Starețul Meletie a prezentat mitropolitului Pimen situația tensionată creată la Mănăstirea Neamț odată de venirea delegatului Marelui Stat Major: „Subsemnatul având în vedere ordinul Înalt Prea Sfinției Voastre No 2287 din 13 iulie a.c. prin care ne ordonați că nu avem voie sub nici un cuvânt de a elibera nimănui, oricine ar fi și orice calitate ar avea, obiecte și odoare bisericesti, decât în urma înțelegerii între Ministrul Cultelor, A. C. B. și Sf. Mitropolie oficial comunicată stăreției în scris, și deci am răspuns domnului Samurcaș că nu pot nimic a elibera și nici nu arăt nimic fără ordinul Înaltei Kiriarii și a Casei Bisericeii.

Atunci domnul Samurcaș supărându-se a mers la telefon și a telegrafiat la Marele Cartier, că nu mă supun ordinului așteptând deslegarea Sf. Mitropolii și a Casei Bisericeii și cere deslușiri ce să facă...”. Starețul Meletie s-a opus acțiunii lui Samurcaș, dorind să aibe mai întâi aprobarea mitropolitului Pimen. Situația tensionată din Mănăstirea Neamț a dus în final la arestarea starețului: „În această așteptare am fost până a doua zi la ora 11 când D-l Samurcaș din nou să prezintă în mănăstire însoțit de D-l Maior Kiriac, comandantul companiei de jandarmi din Piatra Neamț, avînd pe lângă ei încă trei jandarmi adică: șeful secției din Târgu-Neamț, șeful postului Vânători și un caporal....

Eu văzând forța majoră la care nu puteam să mă opun, precum și considerând, ca o comisie venită în regulă pentru tezaur, am răspuns, că deoarece ați venit și d-voastră voi preda tezaurul, după care am telegrafiat Înalt Prea Sfinției Voastre sub No 343 aducându-Vă la cunoștință că să ridică tezaurul mănăstirei. După aceasta am condus pe D-l Samurcaș la locul unde era depus tezaurul, de unde a ales ce a crezut mai de valoare și așezându-le în o ladă de

⁴ Vezi Alexandru Tzigara-Samurcaș, *Memorii*, vol. II (1910-1918), Edit. „Grai și suflet-Cultura Națională”, București, 1999.

⁵ Raymund Netzhammer, *Episcop în România*, vol. I, ediție realizată de Nikolaus Netzhammer și Krista Zach, trad. de George Guțu, Edit. Academiei Române, București, 2005, p. 678.

⁶ Vezi Meletie Mitrofor, *Istoria Sfintei Monastiri Neamțu în timpul marelui război 1916-1918*, Tipografia Mănăstirii Neamțu, 1927.

chiparos, s-a încheiat un proces verbal de obiectele ridicate...⁷. Iritat de atitudinea lui Samurcaș, mitropolitul Pimen i-a adresat lui I. G. Duca, ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice un protest vehement⁸.

Pentru ridicarea odoarelor bisericesti s-au întocmit procese-verbale la fiecare mănăstire sau biserică, cum a fost și cazul Mănăstirii Slatina: „Azi, 30 octombrie 1916 subsemnații întruniți în baza Ordinului Marelui Cartier General nr. 30 din 11 octombrie 1916 prin care Dl. Tzigara-Samurcaș este însărcinat a transporta tezaurile mănăstirești ne-am întrunit în archondaria sfântei mănăstiri Slatina, jud. Suceava și după ce am deschis ascunzătoarea din peretele paraclisului Sfântul Nicolai, unde odoarele erau ascunse, am ales ca mai de preț următoarele odoare pe care delegatul guvernului le-a ridicat spre a le duce la loc de siguranță în mod provizoriu. Aceste obiecte sunt: A. biserica mare: 1) una perdea cusută cu fir de la ușile împărătești; 2) una perdea mare cusută cu fir de la pridvor; 3) Două candelice mici de argint. B. din paraclis: 4) cutia cu capul Sf. Grigore; 5) cristelnița de argint; 6) un taler de argint; 7) chivot de argint; 8) una cruce mare de argint 1825; 9) o cutie cu sfinte vase de la mitr. Veneamin (4 bucăți); 10) un engolpion; 11) trei cruci mici (una singură cu scaun); 12) un taler mic de argint; 13) una pereche naraclițe; 14) două perechi cercei de aur; 15) un panaghier; 16) în cutia Sf. Grigore o cruciuliță cu Sf. Lemn...⁹”.

În momentul sosirii lui Samurcaș la Agapia, stareța mănăstirii a înaintat Mitropoliei Iașilor următoarea informare: „Prezentându-se în această mănăstire D-l Tzigara-Samurcaș, Directorul Muzeului Național București, la ora 9 seara și venind deadreptul la stăreția mănăstirii, ne-au arătat un Ordin al Marelui Cartier General... . La prima dată m-am opus spunând că nu am Ordinul Înalt Prea Sfinției Voastre, și chiar am făcut o telegramă spre a se da imediat Înalt Prea Sfinției Voastre, cum la oficiul din Tg. Neamț se întâmpină totdeauna greutăți cu darea telegramelor, așa s-a întâmplat și cu noi, neprimindu-ne telegrama până la 8 a doua zi, și cum D-l Tzigara ne-a spus că D-lui trebuie numai decât să ridice antichitățile fiindcă nu are vreme de pierdut și că dacă nu-l lăsăm de voie ridică cu forța, fiindcă este autorizat prin Ordin Înalt și că este însărcinat a transporta toate antichitățile de pe la mănăstiri la Iași să le predea la Mitropolie, atunci m-am decis a merge cu dânsul în biserică și în fața Consiliului și-au luat după inventar obiectele specificate în procesul-verbal menționat pe verso-pagină.... Stareța Epraxia Demi¹⁰”. Al. Tzigara Samurcaș a încheiat la Agapia un proces-verbal în care au fost trecute mai multe cruci, o Sfântă Evanghelie din 1646 cu coperti de argint, o veche icoană cusută cu fir, un stihar diaconesc, două candelice vechi de argint și un stihar diaconesc¹¹.

La Mănăstirea Secu situația a fost cu totul diferită, deoarece starețul nu a cedat tezaurul mințind că acesta ar fi fost transportat la Mitropolia de la Iași¹². Astfel, obiectele bisericesti deținute de Mănăstirea Secu au fost salvate prin acțiunea curajoasă a starețului Ilarion Bălăuță.

În Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei se găsește următorul document legat de obiectele bisericesti adunate și predate Mitropoliei de la Iași: „Se constată prin acest jurnal că dl. Al. Tzigara-Samurcaș ... a depus la Mitropolia din Iași 7 lăzi numerotate de la 1 până la 7 inclusiv, legate cu cercuri de fier, și care poartă în ceară sigiliu Muzeului de Artă Națională.

⁷ ANIC, MCIP, fond Direcția Contabilității, Dosar nr. 231/1916, f. 4, f. 21 – Copia Raportului nr. 357 din 26 octombrie 1916 al Stăreției Mănăstirii Neamțului.

⁸ Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Dosar nr. 81, Războiul 1916-1918, vol. I, doc. nr. 3687/3 noiembrie 1916.

⁹ Viorica Moisuc, op. cit., p. 179.

¹⁰ Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Dosar nr. 81, Războiul 1916-1918, vol. I, Sfânta Mănăstire Agapia, Județul Neamț, doc. nr. 254/1916.

¹¹ Viorica Moisuc, op. cit., p. 180.

¹² Ibidem, p. 182.

Toate aceste lăzi, fără a se deschide, au fost depuse în vechea biserică Sfântul Gheorghe și date în păstrarea marelui eclesiarh al Mitropoliei. Drept care s-a dresat acest jurnal în 4 exemplare, din care unul se va păstra în arhiva Cancelariei Mitropolitane, altul se va înainta Ministerului de Culte A.C.B., iar două s-au încredințat d-lui Al. Tzigara-Samurcaș. Mare Eclesiarh, Policarp Leca”¹³.

Obiecte bisericești valoroase au fost adunate și din mănăstirile Mitropoliei Ungrovlahiei, amenințată de ocupația germană. Astfel de obiecte s-au ridicat și de la Mănăstirea Bistrița, din județul Vâlcea. Printre obiectele de mare valoare care au fost adunate de la această mănăstire, procesul-verbal pomenește de o serie de cruci vechi, un chivot de argint, o Sfântă Evanghelie de argint din timpul domnitorului Constantin Brâncoveanu, o cădelniță de argint, o cristelniță de argint, o anaforniță mare de argint, un engolpion de argint, 40 de nasturi aurii, două mâini argintate ale unor sfințele moaște, două candelor de argint suflate cu aur, două sfeșnice de argint, două sfeșnice de argint aurit și un policandru de argint¹⁴. De la Mănăstirea Horezu s-au ridicat: un potir aurit brâncovenesc, șapte candelor de argint aurit, două ripide, o cădelniță, o anaforniță de argint, o steluță aurită, două lingurițe de argint, două sfeșnice de argint aurit, mai multe veșminte vechi, o ladă de Brașov și două covoare vechi¹⁵. Din procesul-verbal încheiat la 23 octombrie 1916, la Mănăstirea Dintr-un Lemn, aflăm că de aici au fost ridicate două Evanghelii cu coperti de argint aurit, o anaforniță de argint aurit, o cădelniță de argint, o pereche de paftale de argint aurit și câteva țesături vechi¹⁶.

O soartă diferită au avut bunurile Episcopiei Argeșului. Datorită amenințării ofensivei germane, la 20 noiembrie 1916, obiectele bisericești și sfințele moaște ce aparțineau Episcopiei Argeșului au fost mutate la Mănăstirea Antim din București, fost metoc al episcopiei. În Arhiva Sfântului Sinod se mai găsește inventarul acestor obiecte care a fost făcut la 17 mai 1917¹⁷. Astfel, sfințele moaște și obiectele sacre de la Curtea de Argeș, de la Biserica Domnească și de la Biserica episcopală, au fost transportate la București și așezate la Antim pentru a fi salvate de ororile războiului. Moaștele Sfintei Filoftea, Mâna Sfântului Nifon, capetele Sfinților Nifon, Serghie, Vah și cel al muceniței Tatiana, toate așezate în ferecături și cutii de argint au fost așezate în biserica Tuturor Sfinților din Mănăstirea Antim¹⁸. Aceste odoare împreună cu alte multe obiecte bisericești nu au luat, din fericire, drumul Rusiei cum s-a întâmplat cu tezaurul mănăstiresc strâns de Alexandru Țigara Samurcaș și trimis la Moscova, unde se găsește și astăzi. După aproape un an, la 20 august 1917, Sfințele Moaște și o parte din odoarele Episcopiei Argeșului au fost înapoiate Episcopiei Argeșului și transportate la Curtea de Argeș cu un vagon special, însoțit de preotul Ovidiu Musceleanu, delegat din partea Cancelariei Sfântului Sinod și Virgil Drăghiceanu, restauratorul Comisiei Monumentelor Istorice. Odoarele au fost primite de arhierul Evghenie, locotenent al Episcopiei de Argeș și de mai mulți preoți din oraș¹⁹. O parte dintre odoare au rămas la București din dispoziția Casei Bisericii condusă atunci de Grigore Pișculescu (Gala Galaction), ele neputând fi transportate. Astfel, chiar prin grija autorităților de ocupație germane, obiectele bisericești ale Episcopiei Argeșului nu s-au pierdut.

¹³ Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Dosar nr. 81, Războiul 1916-1918, vol. I, doc. nr. 2.415/3 noiembrie 1917; Constantin Claudiu Cotan, *Biserica Ortodoxă Română în timpul Primului Război Mondial*, Edit. Universitară, București, 2015, pp. 113-119.

¹⁴ Viorica Moisuc, op. cit., p. 183.

¹⁵ Ibidem, p. 184.

¹⁶ Ibidem, p. 186.

¹⁷ Arhiva Sfântului Sinod, Dosar nr. 144/1917, f. 22; f. 33, f. v.

¹⁸ Arhiva Sfântului Sinod, Dosar nr. 144 /1917, f. 33.

¹⁹ Arhiva Sfântului Sinod, Dosar nr. 144 /1917, f. 43.

Pe lângă Tezaurul Băncii Naționale au mai fost trimise în Rusia și o parte din arhivele statului și ale ministerelor, mai multe din picturile lui Grigorescu și alte tablouri rare din pinacoteca statului, din Muzeul Kalinderul sau din colecții particulare. La acestea se adaugă odoarele mănăstirești din Moldova și Muntenia, prețioasele manuscrise și documente ale Academiei Române, 300 pergamente cu peceti domnești, 25 de volume manuscrise în limba română sau slavonă, dar și “Răspunsul Mitropolitului Varlaam la Catehismul calvinesc”. Alături de acestea a luat drumul Moscovei și Tezaurul de la Pietroasele²⁰.

Despre aceste evenimente a consemnat și Al. Tzigara-Samurçaș în memoriile sale: „Venind la București cu obiectele salvate, m-am prezentat la 18 oct. principelui moștenitor, care mă autoriză a purcede de urgență la fel la M-tirile din Oltenia. De la Râmnicul Vâlcei, Horezu, Arnota, Tismana, M-rea Dintr-un lemn, Surpatele, Govora am procedat la fel ca în Moldova. La 24 oct. m-am îndreptat spre M-rea Cornetu unde n-am putut ajunge, căci, trecând de satul Călinești, incendiat prin bombele inamice de pe celălalt mal al Oltului, am fost oprit la liniile de tragere ale artileriei noastre comandate de maiorul Panaitescu, generalul de mai târziu, care nu mi-a permis a merge mai departe, aflând că o bombă inamică pătrunsese turla bisericii. Trecând la M-rea Cozia, apoi la 25 oct. la Curtea de Argeș, de unde de îndată am ridicat Evanghelia ilustrată de regina Elisabeta. Cu un camion automobil, toate aceste obiecte au fost aduse la București unde, de îndată, am procedat la inventarierea și fotografierea lor.... Din păcate nu numai aceste odoare bisericești au fost pierdute, ci și altele încă mai prețioase...”²¹.

Interesant este faptul că autoritățile germane de ocupație nu au confiscat obiectele de artă sau cele din metale prețioase care au rămas în bisericile ortodoxe. Nevoia de metale pentru industria de război a determinat aceste autorități să ridice însă clopotele bisericilor și mănăstirilor.

În urma înțelegerilor politice cu Rusia, în 1935, au fost restituite din acest tezaur arhivele statului român și cele ale instituțiilor particulare, dar și câteva bunuri bisericești, în special cărți, în 1443 de lăzi. Cu această ocazie au fost restituite, cu unele lipsuri, documentele și manuscrisele Academiei Române. În anul 1956 a fost retrocedat parțial Tezaurul de la Pietroasele (din secolul al IV-lea și descoperit în secolul al XIX-lea), care este expus astăzi la Muzeul Național de Istorie al României. Împreună cu acest tezaur unic au mai fost repatriate în România 120 de tablouri semnate de Nicolae Grigorescu, mai multe obiecte bisericești, vase liturgice din aur și argint, cărți și miniaturi vechi, 156 de icoane, 495 de obiecte de cult religios și 418 tapițerii. Din nefericire aceste bunuri nu au fost catalogate cu rigoare, astfel încât nu știm cu precizie câte dintre obiectele bisericești au revenit în țară. După anul 1989 s-a redeschis un nou dialog cu Rusia pentru dobândirea Tezaurului țării noastre²². Cu această ocazie și Patriarhia Română a întocmit un raport referitor la obiectele bisericești ce au fost transportate la Moscova, în dorința recuperării acestora.

Bibliografie:

²⁰ Mihail Gr. Romașcanu, *Tezaurul român de la Moscova*, Edit. Globus, București, 1934, pp. 40-42.

²¹ Vezi Alexandru Tzigara-Samurçaș, *Memorii*, vol. II (1910-1918), Edit. “Grai și suflet-Cultura Națională”, București, 1999.

²² Vezi Ioan Scurtu, *Tezaurul României de la Moscova*, Edit. Enciclopedică, 2014.

Izvoare inedite:

Arhiva Națională Istorică Centrală, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (ANIC, MCIP), fond Direcția Contabilității, Dosar nr. 223/1916.

Arhiva Națională Istorică Centrală, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (ANIC, MCIP), fond Direcția Contabilității, Dosar nr. 231/1916 – Copia Raportului nr. 357 din 26 octombrie 1916 al Stăreției Mănăstirii Neamțului.

Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Dosar nr. 81, Războiul 1916-1918, vol. I, doc. nr. 3687/3 noiembrie 1916.

Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Dosar nr. 81, Războiul 1916-1918, vol. I, Sfânta Mănăstire Agapia, Județul Neamț, doc. nr. 254/1916.

Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Dosar nr. 81, Războiul 1916-1918, doc. nr. 2.415/3 noiembrie 1917.

Izvoare edite:

Cotan, Claudiu Constantin, *Biserica Ortodoxă Română în timpul Primului Război Mondial*, Edit. Universitară, București, 2015.

Meletie Mitrofor, *Istoria Sfintei Monastiri Neamțu în timpul marelui război 1916-1918*, Tipografia Mănăstirii Neamțu, 1927.

Moisuc, Viorica, *Români și politica externă rusească. Un secol din istoria Tezaurului românesc „păstrat” la Moscova (Studiu și Documente)*, Edit. Demiurg, Iași, 2013.

Romașcanu, Gr. Mihai, *Tezaurul român de la Moscova*, Edit. Globus, București, 1934.

Moisiuc, Viorica, Calafeteanu Ion, Botoran, C-tin, *Tezaurul României la Moscova. Documente (1916-1917)*, Edit. Globus, București, 1993.

Netzhammer Raymund, *Episcop în România*, vol. I, ediție realizată de Nikolaus Netzhammer și Krista Zach, trad. de George Guțu, Edit. Academiei Române, București, 2005.

Scurtu, Ioan, *Tezaurul României de la Moscova*, Edit. Enciclopedică, 2014.

Tzigara-Samurcaș Alexandru, *Memorii*, vol. II (1910-1918), Edit. „Grai și suflet-Cultura Națională”, București, 1999.